

مقدمه

تهیه طرح جامع توسعه فضاهای فرهنگی شهر تهران، فرایندی نسبتاً پیچیده را طی نموده است. اولین منظر این پیچیده‌گی را نو بودن موضوع طرح به وجود می‌آورد که سابقه‌ای در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران نداشت، و این اولین بار بود که یک طرح موضوعی آن هم در مقیاس کلان شهر تهران در پی تصویب عنوان آن در طرح جامع جدید تهران توسط شورایی عالی شهرسازی، به مرحله تهیه گام می‌نهد. تا پیش از این، در حد فاصل تهیه طرح‌های جامع و تفصیلی، نوع دیگری از برنامه مطرح نبود، و تنها نوع قابل شناسایی طرح‌های شهری، پروژه‌هایی بودند که در چارچوب نظام بودجه‌ریزی عمومی و شهری مطرح و برنامه‌ریزی می‌شدند.

دیگر منظر این پیچیده‌گی را تشخیص سطح و روش‌شناسی انجام کار در شرائط فقدان اسناد مشابه تشکیل می‌داد و نبود واژه‌شناسی شناخته شده‌ای در این عرصه انجام کار را با ابهاماتی روبرو می‌کرد و در این میان بسنده نمودن به عناوین شرح خدمات می‌توانست به محتوای کار آسیب رساند، زیرا تا پیش از این، شرح خدمات همسانی نیز برای انجام چنین مطالعاتی وجود نداشت. از این منظر، در همان آغازین نشست‌های گروه مدیریتی و کمیته علمی طرح، روشن شده بود که هدف این طرح نمی‌تواند تنها برنامه تأمین قطعات زمین بر مبنای سرانه‌های خدماتی رایج در عرف تهیه طرح‌های شهری کلاسیک برای مکان‌یابی ایجاد بناهای فرهنگی پراکنده در سطح شهر؛ از قبیل سالن سینما و تئاتر و فرهنگسرا باشد، بلکه فراتر از آن، وجود سازمان فضایی پاسخگو به نیازهای فزاینده و انباشته شده فرهنگی اقشار مختلف شهروندان مطرح بود.

از منظری دیگر نیز، جایگاه شهر تهران به عنوان پایتخت فرهنگی کشور، و نسبت و رابطه فضاهای فرهنگی با موضوع فرهنگ، و شناخت ساحات آن مطرح بود، که بدون توجه به ماهیت چنین رابطه‌ای، که همانا رابطه هویت شهر و جریان زندگی و حیات مدنی بود، طرح نمی‌توانست به سطح پاسخگوئی مناسبی دست یابد. شهر تهران، به عنوان یکی از قدیمی‌ترین مکان‌های زیستگاهی چند هزارساله انسان از اواخر دوران نوسنگی تا شهرباستانی راگای در هزاره اول پیش از میلاد، تا حصار شاه‌طهماسبی و سپس پایتخت شدن آن در زمان روی کار آمدن قاجار و دوره‌های پس از آن تا امروز، از پیشینه‌ای منحصر به فرد برخوردار بود، و غبارروبی از این هویت طبیعی-تاریخی-فرهنگی، و توجه به مکان‌ت تاریخی آن، پیش‌نیاز رسیدن به دیگر اهداف مترتب بر تهیه طرح جامع توسعه فضاهای فرهنگی شهر تهران به شمار می‌رفت.

شهر تهران، نیازمند بازیابی هویت تاریخی خود، نه تنها از منظر شناسائی شأن و منزلت تاریخی آن به عنوان شهری که در طولانی‌ترین دوران متأخر بیش از دو قرن خود پایتخت یک کشور اسلامی بوده است، بلکه از این منظر، تا که از ظرفیت‌های نهفته و پنهان این هویت‌های مکانی در جای‌جای شهر پرده‌برداری شود. زیرا در این گستره عظیمی که تهران بر دامنه البرز آرمیده است، از دامنه‌های کوهساران شمالی تا پهنه‌دشت جنوبی آن، نقطه‌ای را نمی‌توان یافت که از هویت مکانی برخوردار نباشد. بنابراین، شهر تهران، ذاتاً دارای توانش‌های بالقوه بسیاری برای بازنمایی هویت تاریخی خود و ایجاد بسترهای لازم و کافی برای توسعه فضاهای فرهنگی در شهر بود، مشروط بر آن که، فضای فرهنگی را تنها یک بنای محصور به منظور ارائه کالاها و خدمات فرهنگی تلقی نمی‌کردیم، بلکه تمامی منظومه‌ای را که دربرگیرنده تمامی چرخه‌های فرهنگی و اقلام و عناصر آن، از پژوهش و آموزش و خلاقیت، تا تولید و توزیع و عرضه، و ارائه و مصرف، در تمامی فضاهای شهری را پوشش دهد در نظر می‌گرفتیم.

به این ترتیب، هدف کلان طرح توسعه فضاهای فرهنگی، هدفی ساده در قالب یک طرح مکان‌یابی برای ایجاد فضاهای فرهنگی نبود، بلکه همانا پاسخگوئی به نیاز شهر در رونق بخشی به جریان زندگی شهری و تقویت و تحکیم حیات مدنی بود. هر چند مأموریت طرح در ساحت بخشی فرهنگ، بر ایجاد فضاهای فرهنگی پاسخگو به نیازهای شهروندان تکیه داشت. اما برای پاسخگوئی، نیازمند شناخت سرچشمه حیات مدنی در شهر بودیم که نمی‌توانست چیزی غیر از هویت محله‌ای شهر بوده باشد. زیرا هویت شهر تهران، در مقیاس کلان شهری آن نیز نمی‌توانست چیزی مگر برآمده از هویت‌های محله‌ای آن باشد که با محوریت فضاهای عبادی - آئینی، از دورترین ازمه تا امروز، پاسخگوی نیازهای مردم شهر بودند. ساختاری که با وجود تمامی توانائی‌های خود در تمامی دوران‌های گذشته تا امروز، طی دگرگونی‌های ساختاری ناشی از رشد شتابان شهرنشینی، و گسترش بی‌رویه شهر و مدرنیزاسیون فرمایشی، از هم گسسته بود، و اکنون تنها نیازمند پرده‌برداری و غبارروبی مجدد بود.

رویکرد طرح جامع فضاهای فرهنگی شهر تهران، بر پایه راهبرد محله محوری، کشف استعدادهای پنهان در شهر، و الگوئی بودن طرح‌ها به منظور تعمیم و بسط آن‌ها قرار گرفت، تا ظرفیت‌های ذاتی هیچ مکانی در شهر از قلمرو توسعه فضاهای فرهنگی بیرون نماند، تا شهر تهران، در آستانه بهار مجدد شهرنشینی، که در پی سه نسل مهاجرت به آن و توسعه کمی شهر بدون توجه به تقاضاهای انباشته برای رونق جریان زندگی و فضاهای پاسخگوی حیات مدنی رشد کرده است، به جایگاه درخور شهری که می‌تواند به ایفای نقش ملی و بین‌المللی خود به عنوان پایتخت فرهنگی در شأن تمدن اسلامی-ایرانی بپردازد، دست یابد.

انجام موفقیت‌آمیز تمامی فرایندهای تهیه طرح در گرو دسترسی به اطلاعات و آمارهای مرتبط با موضوع طرح بود که متأسفانه وظیفه‌ای بسیار وقت‌گیر به دلیل عدم امکان دسترسی آسان به اطلاعات بود و بررسی اطلاعات بسیار پراکنده موجود و تماس با سازمان‌های مرتبط نیز انجام کار را با کندی مواجه می‌ساخت و آمارهای موجود نیز چه بسا متناقض و گاه روزآمد نبود. این نقیصه هر چند موجب تطویل کار و مدت انجام آن گردید، اما با استفاده از جمع صاحب‌نظرانی که با طرح همکاری داشته و هر یک سابقه چند دهه اشتغال مدیریتی و اجرایی و پژوهشی در امور فرهنگی و اشراف بر ابعاد گوناگون آن داشتند به شایستگی جبران گردید.

نهایتاً، گزارشات مقدماتی و میانکار مطالعات طرح اعم از گردآوری و تألیف و تدوین که مشتمل بر چند هزار صفحه بود توسط گروه تلفیق تدوین، و سند پایه هدایت طرح جامع توسعه فضاهای فرهنگی شهر تهران، طی نشست‌های مستمر کمیته علمی و گروه مدیریتی در چهار فصل تهیه و ارائه گردید. از منظری دیگر فرایند ارائه و تصویب طرح به طور همزمان مورد بحث قرار گرفت و ضمن انجام تبادل نظرهای مستمر با دستگاه کارفرما و مراجع ذیربط این نتیجه به دست آمد که به منظور طی مراحل قانونی تصویب، لایحه سند طرح جامع توسعه فضاهای فرهنگی که دربرگیرنده محورها و اصول برنامه‌ای و مفاد اصلی سند باشد تهیه تا برای طی مراحل تصویب در اختیار دستگاه کارفرما قرار گیرد که این مهم نیز به انجام رسید و لایحه سند منظم به سند پایه هدایت طرح ارائه می‌گردد.

تلاش شده است که محتوای سند در خلاصه‌ترین شیوه ممکن که در عین حال حاوی محتوای اصلی طرح در چهار فصل تحت عناوین: "مفاهیم پایه‌ای و مباحث کلیدی طرح" - "شناخت و بررسی وضع موجود" - "چارچوب برنامه‌ریزی طرح" - "سند پایه هدایت طرح جامع" باشد تنظیم و ارائه شود که دارای دو پیوست چکیده و منظم به سند است. طبق مفاد قرارداد یکصد و چهارده طرح و پروژه و چهارده طرح الگویی اصلی در سند هدایت طرح تشریح شده است که با عنایت به رویکرد اصلی محله محوری، الگویی بودن و پهنه‌ای بودن، در سه مجلد تشریحی تحت عناوین: "طرح‌های موضوعی و موضعی" - "طرح‌های الگویی" - "طرح محله محوری" به دستگاه کارفرما ارائه می‌گردد. مطالعات پشتیبانی سند حاضر و پیوست‌های تشریحی آن، تحت عناوین شانزده‌گانه شرح خدمات قرارداد تهیه و در مجلدات جداگانه به عنوان مستندات در اختیار دستگاه کارفرما قرار می‌گیرد، تا در دوره‌های پنج‌ساله که برای بازبینی و پایش تحقق اهداف و چشم‌انداز طرح پیش‌بینی شده است مورد استفاده قرارگیرد. افق تحقق طرح جامع توسعه فضاهای فرهنگی شهر تهران، به توجه به افق سند چشم‌انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران، سال ۱۴۰۴ قرارداد شده است.

گروه مدیریت طرح

بهمن‌ماه ۱۳۸۶